บทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร : อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณคดีไทย

Erotic Metaphors in Khmer Literature : Influence of Thai Literature on Khmer Literature

ชาญชัย คงเพียรธรรม

Chanchai Khongphianthum*

บทคัดย่อ

บทอัศจรรย์ หรือฉากร่วมรักในวรรณคดีนั้น เป็นการแสดงออกทางด้านศิลปะการใช้ภาษาขั้นสูงของกวี ที่สามารถใช้สัญลักษณ์ทางเพศ มาทำเรื่อง "อนาจาร" ให้กลายเป็นสิ่ง "วิจิตร" ในวรรณคดีเขมรไม่มีบทอัศจรรย์ เนื่องจากสังคมเขมรค่อนข้างปิดกั้นในเรื่องเพศ และถือว่าเรื่องเพศเป็นข้อห้ามที่ไม่สามารถนำมาเปิดเผยในที่สาธารณะได้ ต่างจากในวรรณคดีไทยที่ถือว่าบทอัศจรรย์เป็นขนบอย่างหนึ่ง บทอัศจรรย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเขมรสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส จึงเป็นสิ่งที่กวีเขมรรับไปจากไทย โดยพิจารณาจากรูปแบบเนื้อหาของบทอัศจรรย์ ประวัติกวีผู้สร้างงาน รวมทั้งบริบททางสังคมเขมรในยุคนั้น

คำสำคัญ : บทอัศจรรย์ วรรณคดีเขมร วรรณคดีไทย

* อาจารย์ประจำสาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

Abstract

Erotic metaphors in literature were the devices used to represent the highly artistic language of poets. Sexual Symbols were used to convert obscenity to decency. Due to the conventions of the society, erotic metaphors in Khmer literature were restricted. This was different from erotic metaphors in Thai literature which were regarded as literary convention. Therefore, erotic metaphors in Khmer literature which appeared during the French colonial period were influenced by those in Thai literature in terms of content, the background of poets, as well as Khmer's social contexts at that time.

Keywords : erotic metaphors, Khmer literature, Thai literature

๑. ปฐมบท : ว่าด้วยบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร

มนุษย์มีธรรมชาติพื้นฐานไม่ต่างจากสิ่งมีชีวิตอื่นๆ บนโลก คือ กิน ขับถ่าย นอนหลับ และสืบพันธุ์ โดยเฉพาะในเรื่องของการสืบพันธุ์นั้น ถือเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ที่แตกต่างจากสัตว์โลกบางประเภท เนื่องจากมนุษย์สามารถสืบพันธุ์ได้ โดยไม่ถูกจำกัดด้วยเงื่อนไขในเรื่องของเวลา (ฤดูกาลในการสืบพันธุ์)

ถึงแม้ว่าการสืบพันธุ์จะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นการดำรงเผ่าพันธุ์ไว้มิให้สิ้นสูญไปจากโลกใบนี้ ทว่าในหลายวัฒนธรรมกลับมองว่าการสืบเผ่าพันธุ์หรือเรื่องเพศนั้น เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ เป็นของไม่งามที่ควรปกปิด ซ่อนเร้น และจะยอมให้เปิดเผยได้เฉพาะในพิธีกรรม ที่เชื่อว่าทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์หรือเฉพาะในที่รโหฐานเท่านั้น

สังคมเขมรเป็นสังคมที่ถือว่าการเปิดเผยในเรื่องเพศเป็นกฎข้อห้าม (taboo)

กำแพงความคิดดังกล่าวแข็งแกร่งจนยากที่จะสั่นคลอน แม้แต่ในวรรณคดีซึ่งถือเป็นพื้นที่ที่ให้มนุษย์ได้แสดงออกทางความคิดและจินตนาการได้อย่างเต็มที่ก็ยังปิดกั้นในเรื่องเพศไว้ ต่างจากวรรณคดีไทยที่ถือว่าบทอัศจรรย์เป็นขนบ (literary convention) ที่กวีสามารถบรรยายฉากพิศวาสระหว่างชายหญิง โดยใช้ภาพพจน์เป็นสิ่งกำบังความไม่งาม และสร้างภาพเปรียบเทียบที่งดงามด้วยการใช้สัญลักษณ์แทน เช่น การกล่าวถึงแมลง เมฆ ฝน สายฟ้า เป็นต้น (กุสุมา รักษมณี ๒๕๓๗ : ๕๗)

ผู้เขียนสำรวจวรรณคดีเอกของเขมรที่เขียนขึ้นในสมัยหลังเมืองพระนคร จำนวนทั้งสิ้น ๑๔ เรื่อง เพื่อหาบทอัศจรรย์ คือ

๑) เรื่อง **รามเกียรติ์ (រាមកេរ្តិ៍)** ฉบับที่ ๑-๑๐ และ ๗๕-๘๐ ซึ่งฉบับที่ ๑-๑๐ นั้น สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ ส่วนฉบับที่ ๗๕-๘๐ แต่งขึ้นในสมัยหลัง วรรณคดีเรื่องนี้ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและศักราชที่แต่ง

๒) เรื่อง **หอยสังข์ (ខ្យល់សង្ខ)** ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวปี ค.ศ. ๑๗๒๙

๓) เรื่อง **โภคกุลกุมาร (ភោគកុលកុមារ)** แต่งโดยออกญาพระคลังนง **(ឧកញ៉ាព្រះឃ្លាំងនង)** ราวปี ค.ศ. ๑๘๐๔

๔) เรื่อง **กากี (កាគី)** บทพระราชนิพนธ์ในพระหริรักษรามา **(ព្រះហរិរក្សរាមា)** หรือพระองค์ด้วง พระราชนิพนธ์ขึ้นในปี ค.ศ. ๑๘๑๕

๕) เรื่อง **มรณมาตา (មរណមាតា)** แต่งโดยพระภิกษุอุก **(អុក)** เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๗๗

๖) เรื่อง **สรรพสิทธิ์ (សព្វសិទ្ធិ៍)** แต่งโดยหมื่นภักดีอักษรตน **(ហ្មឺនភក្តីអក្សរតន់)** เมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๑

๗) เรื่อง **ตุมเตียว (ទុំទាវ)** แต่งโดยภิกษุโสม **(សោម)** เมื่อปี ค.ศ. ๑๙๑๕

๘) เรื่อง **ทิพย์สังวาร (ទិព្វសង្វារ)** ไม่ปรากฏนามกวีผู้แต่ง สันนิษฐานว่าน่าจะแต่งขึ้นในช่วงสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส (ค.ศ. ๑๘๖๓-๑๙๕๓)

๙) เรื่อง **รามเกียรติ์ กาลเมื่อไวยราพณ์สะกดทัพลักพาตัวพระรามไปได้ (រាមកេរ្តិ៍កាល ថៃយរាពណ៍សណ្តប់កព្រះរាមបាន)**

๑๐) เรื่อง **หงส์ยนต์ (ហង្សយន្ត)** ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและศักราชที่แต่ง สันนิษฐานว่าแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘

๑๑) เรื่อง **พุทธิเสน นางกงรี (ពុទ្ធិសេន នាងកង្រី)** ไม่ปรากฏนามผู้แต่งและศักราชที่ใช้แต่ง ฌิง หุก ซี สันนิษฐานว่า วรรณคดีเรื่องนี้น่าจะแต่งขึ้นราวคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙

๑๒) เรื่อง **เจ้ากาบกล้วย (ចៅស្រែឆបចេក)** แต่งโดย ยศ งิน **(យស ងិន)** กวีในสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส ทว่ามิปรากฏศักราชที่แต่ง

๑๓) เรื่อง **พระสุธน (ព្រះសុធន)** ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และศักราชที่แต่ง

๑๔) เรื่อง **สังข์ศิลป์ชัย (សង្ខសិល្ប៍ជ័យ)** ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง และศักราชที่แต่ง

ผู้เขียนพบว่าปรากฏบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมรเพียงแค่ ๓ เรื่องเท่านั้น ได้แก่ เรื่อง**เจ้ากาบกล้วย (ចៅស្រែឆបចេក)** เรื่อง**ทิพย์สังวาร (ទិព្វសង្វារ)** และเรื่อง**สรรพสิทธิ์ (សព្វសិទ្ធិ)** บทความนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อพิสูจน์ความเชื่อที่ว่าบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมรนั้นได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีไทย

๒. เมื่อไม่มีบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร

วรรณคดีเขมรดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น (ยกเว้นวรรณคดีเรื่องเจ้ากาบกล้วย ทิพย์สังวาร และสรรพสิทธิ์) ไม่ปรากฏบทอัศจรรย์แต่อย่างใด ผู้เขียนแน่ใจว่าบทอัศจรรย์นั้นไม่ใช่ลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีเขมรอย่างแน่นอน เพราะวรรณคดีเขมรที่เก่าแก่ที่สุด (วรรณคดีที่ไม่ใช่จารึก และเขียนเป็นภาษาเขมร) อย่างเรื่องรามเกียรติ์นั้นไม่มีบทอัศจรรย์ปรากฏอยู่เลย

วรรณคดีเขมรเรื่อง กากี ซึ่งพระองค์ด้วงทรงระบุไว้ในตอนท้ายอย่างชัดเจนว่าทรงแปลมาจากฉบับภาษาไทย* ซึ่งศานติ ภักดีคำ (๒๕๔๑) เชื่อว่าได้รับอิทธิพลมาจากกากีคำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) นั้น พระหิรรักษ์รามาได้ทรงตัดบทอัศจรรย์ทิ้งเสีย บทเข้าพระเข้านางระหว่างครุฑกับนางกากีของเขมร เป็นดังนี้

---

* ដំណើរនាងកាកី ជាពាក្យខ្មែរកាព្យា ដំរៀបសេចក្តីសៀមភាសា សូរចេញជាខ្មែរកាព្យា ដំរៀបតាមសេចក្តីសៀមភាសា ដំរៀបតាមសេចក្តីសៀមភាសា ដំរៀបតាមសេចក្តីសៀមភាស

ហើយគ្រុឧច្ចលដិត ច្ចលចង់នែបនិត្យ នែបនិងស្នេហា
ឯកែវកាកី ក្សត្រីសោភា សំរិងអង្គា
អង្គុយផ្ចញដិត ។

តែមាត់នាងថា និះនិអនិច្ចា ពុំអាស្រុវចិត្ត
ញ្ញិតយល់ឯកឯង កំហែងប្រតិព័ទ្ធ ធ្វើបំពាត់មាត់
ពុំឱ្យឆ្លើយបាន ។

គ្រុឧបីក្រសោប ក្រកងអង្គនិប អង្អែលអស់ព្រាណ
មូលមេចថែថើប សំរើបសម្រាន្ត ផ្ចំផ្ចឹមផ្ចាល់មាន
ចិត្តចងមេត្រី ។

រួមក្សរសរូប ក្រអែបក្រអូប ផ្សាយផ្សព្វ ៧ ន្ត្រិយ
ស្រើបស្រួលមូលមិត្ត ផ្ចញដិតប្រតី- ព័ទ្ធពេញបេតី
សុខសេពចំណង់ ។

គ្រុឧភ្លេចនាគា អាហារភោក្តា ជាច័រែកអង្គ
នាងភ្លេចមហាក្សត្រ ព្រហ្មទត្តទ្រើសទ្រង់ គ្រុឧភ្លេចចោះបង់
ហេមពាន្តទូរទី ។

នាងភ្លេចអស់ល្បែង ឧទ្យានតែងលេង កំសាន្ត ៧ ន្ត្រិយ
គ្រុឧភ្លេចផ្ទៀលធ្លាក់ រង្គាត់ស្រះស្រី នាងភ្លេចបុរី
ស្នំស្និទ្ធរាជស្ថាន ។

គ្រុឧបានកាកី ពិសេសលេងស្រី ពិដោរអស់ព្រាណ
សេពសុខមនោរម្យ ផ្ចឹមផ្ចង់សម្រាន្ត សំរើបរសព្រាណ
ឥតឯមានល្មង ។

សេពសុខស្កប់ស្កល់ ទៀងទៀបទៅដល់ និងបានកន្ធង
ត្រីមត្រូវយោមា បក្សាស្រុវសង រងារំពង
រីពសុរិយោ ។

(**ភាគី** ๑๙๙๗ : ๒๕–๒๖)

แล้วครุฑเข้าชิด เข้าชมแนบนิตย์ แนบกับเสน่หา
ส่วนแก้วกากี กษัตรีย์โสภา เสงี่ยมองคา
นั่งเข้าแนบชิด

แต่ปากนางว่า โอ้ โอ๋ อนิจจา ไม่สงสารจิต
เพราะยลเอกองค์ กำแหงปฏิพัทธ์ สะกดวาจา
มิให้กล่าวได้

ครุฑอุ้มกอดน้อง ตระกององค์โอบ ลูบไล้ทั่วปราณ
เคล้นคลึงจุมพิต กระสันซาบซ่าน บรรทมเคียงคู่
จิตผูกไมตรี

ร่วมรักรสรูป หอมฟุ้งจรุงใจ ไปทั่วอินทรีย์
เสียวซ่านมวลมิตร แนบชิดปฏิ- พัทธ์ปรีติ
สุขเสพจำนง

ครุฑลืมนาคา อาหารโภชนา เครื่องอิ่มโอษฐ์องค์
นางลืมมหากษัตริย์ พรหมทัตเลิศทรง ครุฑลืมร้างหลง
หิมพานต์ทุร่ที่

นางลืมสิ้นลงเล่น อุทยานตกแต่ง สำราญอินทรีย์
ครุฑลืมเฉวียนฉวัด เที่ยวลัดสระศรี นางลืมบุรี
สนมสนิทราชสถาน

ครุฑได้กากี พิเศษเลิศศรี หอมฟุ้งทั่วปราณ
เสพสุขมโนรมย์ บรรทมคู่สำราญ กระสันรสปราณ
มิมีหม่นหมอง

เสพสุขยิ่งล้น เที่ยงเทียบไปดล จนกาลผ่านล่อง
ประลุเพลา ปักษาเพรียกพร้อง เจื้อยแจ้วขันร้อง
มองเมิลสุริยา

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

เห็นได้ว่า จากบทประพันธ์ข้างต้นมีเพียงฉากเข้าพระเข้านางเท่านั้น คือ มีการเกี้ยวพาราสีกัน หลังจากนั้นครุฑก็เข้าเล้าโลมนางกากี กวีกล่าวถึงการสังวาสของคนทั้งสองอย่างรวบรัด เพียงว่า

ร่วมรักรสรูป หอมฟุ้งจรุงใจ ไปทั่วอินทรีย์
เสียวซ่านมวลมิตร แนบชิดปฏิ- พัทธ์ปรีติ
สุขเสพจำนง

เมื่อเปรียบเทียบกับกากีคำกลอนของเจ้าพระยาพระคลังหน พบว่าบทอัศจรรย์ในกากีของเขมรนั้นหายไป ดังนี้

นั่งแนบแอบองค์ยุพเรศ ซ้อนเกศอุ้มประโลมโฉมฉาย
จุมพิตปรางน้องตระกองกาย กรก่ายแนบสนิทชิดชวน
เลี้ยวลอดกอดกระหวัดสัมผัสต้อง เต้ามณฑาทองของสงวน
เชยชื่นรื่นรสรัญจวนชวน ป่วนกาเมศไหม้อยู่ไปมา

.....

จงสร่างโศกมาเกษมสวาทบ้าง อย่าให้ร้างเลิศชิดพิสมัย
พลางกระหวัดรัดรวบภิรมย์ใน ชงฆะไขว้ในเชิงละเลิงลาน
บันดาลพลาหกเทวบุตร ก็ผึ่งผุดตั้งทั่วทิศาศาล
โพยมพยับอับอึงอนธการ สะท้านถึงเมรุราชสีขรินทร์
สัตภัณฑ์บรรพตก็ไหวหวั่น คงคาลั่นเป็นละลอกกระฉอกสินธุ์
ฝูงมหามัจฉาในวาริน ก็โดดดิ้นเล่นน้ำลำพองกาย
อันดอกดวงสิมพลีที่ตูมกลัด ครั้นฝนชัดเชยแช่มแย้มขยาย
ที่ตูมบานก้านกลีบขจรจาย รำพายกลิ่นรื่นรสเสาวคนธ์
แมลงภู่ทิพรีบร่อนมาเอาซาบ อาบละอองต้องทั่วทุกขุมขน
สองสุขสองเกษมเปรมสกนธ์ สองกมลสองสวาทไม่คลาดกัน
ครุฑลืมลงเล่นอโนดาต วรนาฏลืมมิ่งมไหศวรรย์
ครุฑลืมลงเล่นสัตภัณฑ์ สุดาจันทร์ลืมภักตร์พระภัสดา
ครุฑลืมร่อนเล่นโพยมบน นฤมลลืมสนมสนิทหน้า
ครุฑลืมไล่คาบนาคา กัลยาลืมเล่นอุทยาน
ครุฑหลงชมทรงสมรชื่น นางหลงรื่นรสทิพปักษาศาล
ครุฑละเลิงหลงเชิงยุพาพาล เยาวมาลย์หลงเล่ห์ประหลาดโลม

ครุฑหลงกลิ่นแก้วขจรรื่น นางหลงชื่นรสทิพอันเฉิดโฉม
ครุฑหลงกระบวนชวนตระโบม นางหลงโสมนัสในสกุณา
ครั้นศศิธรคล้อยเคลื่อนลับ ดาราดับสิ้นแสงสว่างหล้า
พระพายชายพัดรำพายพา สกุณาพร้อมเพรียงพิมานทอง
ดุเหว่าทิพที่ประจำสิมพลี ก็ร้องมีส่งเสียงสำเนียงก้อง
ภาณุมาสเร่งราชรถทอง ผาดผยองเยี่ยมยอดยุคนธร

(กากีคำกลอน ๒๕๐๔ : ๗-๙.)

ไม่เพียงแต่บทอัศจรรย์ในตอนนี้เท่านั้นที่ถูกตัดทิ้ง บทอัศจรรย์ในตอนอื่นๆ ที่ปรากฏในกากีคำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ก็ถูกตัดทิ้งด้วยเช่นกัน เช่น ตอนที่พญาครุฑได้นางกากีครั้งที่ ๒ ภายหลังจากที่ไปแก้สงสัยท้าวพรหมทัต ณ เมืองพาราณสี ซึ่งครั้งนี้คนธรรพ์ได้แอบดูบทรักอันร้อนแรงระหว่างพญาครุฑกับนางกากีด้วย หรือตอนที่คนธรรพ์ได้นางกากี บทอัศจรรย์ก็ถูกตัดทิ้งด้วยเช่นกัน

พระองค์ด้วงทรงศึกษาภาษาไทย และเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณีของราชสำนักไทยเป็นอย่างดี เนื่องจากทรงอาศัยอยู่ในเมืองไทยมานานกว่า ๑๐ ปี (เสถียร โกเศศ ๒๐๐๓ : ๒๑) จึงเป็นไปไม่ได้ที่พระองค์จะไม่ทรงรู้จักบทอัศจรรย์ หรือทรงเข้าพระทัยผิดคิดว่า "บทอัศจรรย์ข้างต้นเป็นเพียงแค่บทชมธรรมชาติธรรมดา" เท่านั้น แม้จะทรงเข้าพระทัยว่า บทอัศจรรย์ในวรรณคดีไทยนั้นเป็นขนบ เป็นพื้นที่ให้กวีได้แสดงความสามารถทางด้านภาษา ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๕ : ๘๘-๘๙) ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับบทอัศจรรย์ในวรรณคดีไทยว่า "แม้บทอัศจรรย์ในวรรณคดีจะถือว่าเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับกามารมณ์อย่างหนึ่ง แต่กระนั้นก็ไม่ใช่ความงามทางกามารมณ์ แต่เป็นความงามของจินตนาการตามประเพณี (ขนบ – ผู้เขียน) ของกวี นั่นคือ **กวีสนใจความงามของภาษา ไม่ใช่กามารมณ์**" หากแต่พระองค์ด้วงอาจไม่ทรงหาญกล้าพอที่จะเขียนบทอัศจรรย์ เพราะเกรงจะถูกอาณาประชาราษฎร์ติฉินได้

ในเมื่อวรรณคดีเขมรไม่มีบทอัศจรรย์ ครั้นพอเหตุการณ์ของเรื่องดำเนินมาถึงฉากตอนที่ตัวละครจะต้องเสพสังวาสกัน กวีเขมรจึงใช้วิธีการดังนี้ คือ ๑) กวีข้ามฉากเข้าพระเข้านาง รวมทั้งบทอัศจรรย์ไปเสีย ๒) กวีกล่าวถึงฉากเข้าพระเข้านาง และการเสพสังวาสอย่างรวบรัด โดยไม่มีการกล่าวถึงบทอัศจรรย์แต่อย่างใด

๒.๑ กวีข้ามฉากเข้าพระเข้านาง รวมทั้งบทอัศจรรย์

ตัวอย่างของการกล่าวข้ามบทอัศจรรย์ พบในวรรณคดีเขมรหลายเรื่อง เช่น

กิរ្យាណានោះកន្ត្រី ថ្វាត់ថ្វាយវន្ទីយ បង្គំប្រណិប័តន៍
ថ្វាយអស់សេនា ប្រជារាស្ត្រវង្ស សម្បុកសម្បុត្តិ
សោយតាមព្រះទ័យ ។
កាលនោះ ព្រះអង្គ សម្តេចវរវង្ស ពោធីសត្វថ្លៃ
នែបនិត្យស្នេហា ចិត្តាមូលមៃ - ព្រឺក្រែកព្រះទ័យ
ស្មោះស្មើជីវា ។
ព្រះអង្គអាល័យ អាឡោះសត្វថ្លៃ នាងយក្សកញ្ញា
ពុំដែលហៅមាន ឃ្លាតឋានពីគ្នា ទីទៃចាកមហា
ក្សត្រាឡើយណា ។
ថ្លៃសុក្រតិថី ខ្នើតមិគសិរ ព្រះអង្គថ្លៃថ្នា
បានន្រាងកន្ត្រី មហេសីជាក់ជា កបព្រះទ័យា
ឥតខ្វះឡើយណា ។
លុះអំលុងទៅ ព្រះអង្គគង់នៅ ឧតរយក្សា
គ្រប់គ្រងព្រាហ្មណ៍ព្រឹទ្ធ បណ្ឌិត្យអង្គអា- ចារ្យចាស់យោធា
ម្ចាស់មកប្រក្រតី ។
ស្តេចសោយរាជ្យស្កល់ ឥតកោលាហល ក្នុងរាជបុរី
ផ្តើងព្រះចេស្តា វិទ្ធីតារមី យក្សខ្លាចឥតបី
ហ៊ានឥតចេស្តា ។
រីអគ្គមហេសី នាមន្រាងកន្ត្រី ប្រសើរថ្លៃថ្នា
នាងទ្រង់គភ៌បុត្រ បរិសុទ្ធសោភា ឡើងទសមាសា
ប្រស្រុតបុត្រខ្ចី ។

(ឡូង្វិសេន នាងកន្ត្រី ๑๙๗๒ : ๙๔-๙๕)

กษณะนั้นกงรี น้อมถวายวันทนีย์ บังคมปรนนิบัติ
ถวายถ้วนเสนา ประชาราษฎร์รัฐ ไอศวรรย์สมบัติ
เสวยตามพระทัย

กาลนั้นพระองค์ สมเด็จวรวงศ์ โพธิสัตว์สูงค่า
แนบนิตย์สเน่หา จินดามวลไม- ตรีปรีดิ์พระทัย
ซื่อตรงเสมอชีวิต
พระองค์อาลัย อาวรณ์ทุกวัน นางยักษ์กัญญา
ไม่เคยเรียกมี คลาดหนีไคลคลา ไกลจากมหา
กษัตราเลยหนา
วันศุกร์ดิถี ข้างขึ้นมิคสิร* พระองค์เลอค่า
ได้นางกงรี มเหสีแจ้งชัด สมพระหัทยา
ไม่ขาดเลยหนา
ลุกาลผ่านไป พระองค์ประทับใน นครยักษา
ครอบครองพราหมณ์พฤฒ บัณฑิตองค์อา- จารย์เฒ่าโยธา
มวลมาปรกตี
เสด็จเสวยราชย์สกล มิโกลาหล ในราชบุรี
เถกิงพระเจษฎา ฤทธาบารมี ยักษ์กลัวมิมี
หาญต่อเจษฎา
ฝ่ายอัครมเหสี นามนางกงรี ประเสริฐเลิศค่า
นางทรงครรภ์บุตร บริสุทธิ์โสภา ถ้วนทศมาสา
ประสูติบุตรเยาว์

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

เนื้อหาของคำประพันธ์กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากที่พระพุทธิเสนได้มอบสาร (แปลง) ให้แก่นางกงรี ซึ่งในสารนั้นมีเนื้อความให้นางอภิเษกกับบุรุษผู้ถือสารมา นางจึงได้ยกราชสมบัติทั้งหมดให้แก่พระพุทธิเสน สองกษัตริย์อภิเษกกันในวันศุกร์ ข้างขึ้นเดือนสาม และครองรักกันอย่างมีความสุข จนกระทั่งต่อมาไม่นานนางกงรีก็ทรงครรภ์ จะเห็นได้ว่ากวีข้ามบทอัศจรรย์ไปเสีย กล่าวแต่เพียงสั้นๆ ว่า พระพุทธิเสน "ได้นางกงรี" (ตรงตามต้นฉบับ) เท่านั้น

---

* มิคสิร คือเดือนสามในทางจันทรคติ อยู่ราวเดือนกุมภาพันธ์

๒.๒ กวีบรรยายฉากเข้าพระเข้านาง และฉากเสพสังวาสอย่างรวบรัด โดยข้ามบทอัศจรรย์ไป

ถ้ากวีไม่ใช้วิธีการข้ามบทอัศจรรย์ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น กวีก็จะใช้วิธีการกล่าวถึงบทเข้าพระเข้านางแทน (บทโอ้โลมปฏิโลมของตัวละครชายหญิง) และกล่าวถึงการเสพสังวาสอย่างรวบรัด แต่ไม่มีการใช้สัญลักษณ์ทางเพศเช่นเดียวกับบทอัศจรรย์แต่อย่างใด ตัวอย่างเช่น

ហានមកថើបថ្ពាល់ពាល់ដល់ដោះ ចិត្តឮានក្រែងសោះមិនខបចៃ
ទុំថាបើខុសសុំឱ្យថ្លៃ ស្រឡាញ់យូរថ្លៃឥតឧបមា ។
នាងនោពីលៀងដឹងសេចក្តី ចរចុះចេញខ្លីមិនមានថា
ក្រែងទាវអន់អៀនក្នុងកាយា ចិន្តាទាវព្រមល្មមបើតី ។
ទុំឱបបីបមថ្នមប្រស្បែង ទាំងពីរឥតក្រែងរួមមេត្រី
នៅក្នុងក្រឹះស្ថានកម្សាន្តដូចក្តី ស្រស់ស្រីស្រួលស្រើបដោយពណ្ណា ។
ទាវស្រួលទទួលព្រមចុលជិត ទុំសោតស្នេហ៍ស្និទ្ធថើបភ័ក្ត្រា
ទាំងពីរហានស្បថត្រាកដថា ខ្ចាក់ស្លាប្អូរឆ្នាំរួចទាវឆ្លើយ ។
អ្នកថ្លៃប្អូនអើយក្រែងអ្នកបង ចានរួមស្នេហ៍ស្នងនៅកៀកកើយ
ចេញចាកចោលប្អូនទេដឹងអើយ អ្នកអើយអាស្រមចិត្តប្អូនវ៉ា ។

(ចុំនាង ๒๕๑๔ : ๒๔)

หาญมาหอมแก้มเลื่อนถึงถัน จิตมิเกรงกันไม่เกรงใจ
ตุมว่าถ้าผิดขออรไท รักเนิ่นนานวันมิอุปมา
นางโนพี่เลี้ยงรู้คดี ออกจรลงขมีมิมีว่า
เกรงเตียวเขินขวยในกายา จินดาเตียวพร้อมด้วยเปรมปรีดิ์
ตุมโอบตระกองถนอมชมเชย ทั้งสองมิเกรงเลยร่วมไมตรี
อยู่ในเคหาหรรษาโดยคดี สาวศรีเสียวซ่านโดยตัณหา
เตียวชื่นรื่นพร้อมน้อมแนบชิด ฝ่ายตุมเสน่ห์สนิทหอมพักตรา
ทั้งสองหาญสาบานปรากฏว่า คายสลาแลกกันแล้วเตียวเฉลย
ทูนหัวของน้องเอ๋ยเกรงพี่ยา ได้ร่วมเสน่หาชิดชื่นเชย
จรจากทอดทิ้งไกลน้องกระมังเอ๋ย พี่เอยสงสารใจน้องเถิด

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

ฉากนี้เป็นฉากที่ตุมขึ้นไปหานางเตียวถึงในห้อง ขณะนั้นแม่ของนางเตียวไม่อยู่บ้าน ส่วนนางโนพี่เลี้ยงได้เปิดทางให้ตุม โดยทำทีออกไปข้างนอก ทำให้ตุมสบโอกาสเข้าถึงตัวนางเตียว แล้วทำการเล้าโลม ด้วยการจุมพิต โดยเริ่มจากสองแก้มไล่เลื่อนลงมายังสองถัน แล้วจึงตระกองกอด กวีกล่าวถึงการเสพสังวาสแค่เพียงว่า "ทั้งสองมิเกรงเลยร่วมไมตรี อยู่ในเคหาหรรษาโดยคดี สาวศรีเสียวซ่านโดยตัณหา" **(ទាំងពីរឥតក្រែងរួមមេត្រី នៅក្នុងគ្រឹះស្ថានកម្សាន្តផ្ទួចផ្តើ ស្រស់ស្រីស្រួលស្រើបដោយតណ្ហា)** เมื่อเสร็จสมอารมณ์หมายแล้ว คนทั้งสองจึงสาบานรัก ภายหลังจากที่คายหมากแลกกัน (ในวรรณคดีเขมร หมากเป็นสัญลักษณ์แทนความรักเช่นเดียวกับวรรณคดีไทย)

๓. เมื่อวรรณคดีเขมรปรากฏบทอัศจรรย์

วรรณคดีเขมรที่มีบทอัศจรรย์ได้แก่เรื่อง เจ้ากาบกล้วย ทิพย์สังวาร และสรรพสิทธิ์ ซึ่งเป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในช่วงที่เขมรตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสทั้งสิ้น รายละเอียดของบทอัศจรรย์ในวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่อง มีดังนี้

วรรณคดีเรื่อง **เจ้ากาบกล้วย** ปรากฏบทอัศจรรย์ระหว่างโภคเศรษฐีกับภริยา ซึ่งเป็นบิดาและมารดาของเจ้ากาบกล้วย ตัวละครเอกของเรื่อง ดังนี้

ក្រង់ផ្ទះសេដ្ឋី ជួបជុំនរាត្រី ស្វាមីភរិយា
ចរចូលសម្រាន្ត កើតមានអស្ចារ្យ នាគរាជរីងក្បា
លីលាលូនលេង ។
មុជជ្រែកប្រថពី ដោជន់ដលធី គគ្រាំគគ្រែង
ព្រះពាយផាយផាត់ ស្រងាត់ល្បើយល្វែង ក្រអូបផ្តាល្វែង
ពេញទាំងមណ្ឌល ។
មេឃមីស្រទំ ផ្គរលាន់គគ្រាំ កកេ្រីកសាកល
គង្គាធ្លាក់ចុះ ពោរពាសសាយសល់ ជ្រួលជ្រាបដាបដល់
ផែនដីពសុធា ។
រាជង្គលូនលេង ទន្ទឹមទន្ទេង ទន់ភកាយា
ទន្ទុបប្រុបប្រាន វិលស្តានអាញ្ជា ឯអង្គជីតា
ចូលចាប់បងិ- ។

(ចៅវ្រស្ចងបចេក ๑๙๖๖ : ๓๙)

ตรงเรือนเศรษฐี	จวบจวนราตรี	สวามีภรรยา
จรเข้าสำราญ	**บันดาลอัศจรรย์**	**นาคราชแกร่งกล้า**
	ลีลาเลื้อยเล่น	
มุดแทรกปฐพี	**ผุดพ่นชลธี**	**อื้ออึงครื้นเครง**
พระพายชายพัด	**สงัดวังเวง**	**กระอบผกาเลวง**
	ทั่วทั้งมณฑล	
เมฆกลุ้มนภางค์พื้น	**ฟ้าลั่นคราง**ครืน	**กึกก้องสากล**
คงคารินหยาด	**ดารดาษสายฝน**	**ไหลซาบตราบดล**
	แผ่นพื้นพสุธา	
ภุชงค์เลื้อยแล่น	**เคียงคู่ทับแน่น**	**อ่อน อ่อนกายา**
อิงแอบแนบปราณ	**เหนือสถานอาตมา**	**แห่งองค์ธิดา**
	เข้าจับปฏิ – (สนธิ)	

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

กวีใช้สัญลักษณ์ทางเพศ คือ ใช้นาคราชแทนอวัยวะเพศของบุรุษ ปฐพีแทนอวัยวะเพศของสตรี ภาพของพญานาคที่ชำแรกผืนแผ่นดิน แทนด้วยภาพของการร่วมรัก สายลมที่ชายพัด แสดงให้เห็นภาพของสรีระที่มีการเคลื่อนไหว กลิ่นหอมของดอกไม้ และเสียงฟ้าร้องคำราม แทนด้วยกลิ่นและเสียงอันน่ารื่นรมย์ขณะกำลังประกอบกามกิจ จบลงด้วยภาพของสายฝนที่หยาดริน เมื่อบุรุษบรรลุถึงจุดสุดยอด

ในวรรณคดีเรื่อง**ทิพย์สังวาร** ปรากฏบทอัศจรรย์ระหว่างพระไผสุริยา กับพระนางไผสุมาลี แห่งนครเกตุชมพู ในตอนต้นเรื่องว่า

ឥาថ្ងៃមួយក្សត្រាវរាវិទ្ធិ	ទ្រង់នែបនិត្យរិតរសភិរម្យក្សាន្ត
ក្នុងរាត្រីភ្លឺស្វាង ព្រះចន្ទផ្កាន	ភមរាលេងកំសាន្តក្រេបក្លិនផ្កា ។
រុះរាយរិមឈើមរសសាវគន្ធ	វែង្គលជាប់ដោរដន់ដោកពណ្ណា
សឡើមរុះរិម ស្រប់សព្វព្រឹក្សា	ក្សត្រា ទ្រង់ស្រែចកិច្ចបន្ទុលផ្កាន ។
នែឆោមយង់ ទ្រង់លក្ខណាភ័ ក្ត្រប្រំ ព្រាង	យើង ក្រប់ ក្រងបុរីក៏ណមុណាន
តែងនែបនិត្យរិតរសភិរម្យ ព្រាន	និងខ្មោចានមួយរយឆ្នាំរាទី ។

ពុំមានបុត្រទ្រង់រិទ្ធិតារមី និងគ្រប់ក្រុងបុរីតាមវេលី
ព្រឹកនេះបងទៅគាល់ចៅគីរី សូមបុត្រមណីធើ្វពរីតាមយើងពិត ។

(ឯកឡសង្ខារៈ ខ្សែ១ ២៥០៦ : ១៥)

ในวันหนึ่งกษัตราวราฤทธิ์ ทรงแนบนิตย์แรงรสภิรมย์ศานติ์
ยามราตรีแจ่มกระจ่างโสมทะยาน ภุมราเล่นสราญชมกลิ่นผกา
โปรยปรายรายลิ้มชิมรสเสาวคนธ์ ลำดวนชุ่มโชกล้นเปียกตัณหา
น้ำค้างหยาดย้อยหยดรดสรรพพฤกษา กษัตราเสร็จกิจรับสั่งพลัน
นี่โฉมยงทรงลักษณ์พักตร์ผาดผ่อง เราครอบครองบุรีก็นมนาน
เฝ้าแนบนิตย์เสพรสภิรมย์ปราณ จะคะเนได้ร้อยปีวาที
มิมีบุตรทรงฤทธีบารมี จะครอบครองบุรีตามประเวณี
เช้านี้พี่ไปเข้าเฝ้าเจ้าคีรี ขอบุตรมณีเฉิดฉวีตามเราแท้

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

บทอัศจรรย์ในวรรณคดีข้างต้น ใช้สัญลักษณ์ทางเพศไม่ต่างจากบทอัศจรรย์ที่ปรากฏในวรรณคดีไทย คือ ใช้แมลงภู่ แมลงผึ้ง เป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะเพศของบุรุษ ดอกไม้เป็นสัญลักษณ์แทนอวัยวะเพศของสตรี ภาพของแมลงภู่ที่กำลังเชยชมดอกไม้ แทนด้วยภาพการประกอบกามกรีฑา และภาพของหยดน้ำค้างที่หยาดย้อยจนชุ่มโชกเหล่าพฤกษา แทนด้วยการหลั่งน้ำรักหลังเสร็จสิ้นกามกิจ

ส่วนวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์ กล่าวถึงบทอัศจรรย์ระหว่างพระสรรพสิทธิ์ กับนางสุวรรณเกสรในคืนวันอภิเษกไว้อย่างงดงาม ดังนี้

ទ្រង់ទតសព្វ គ្រប់ទប់ពុំបាន ក្សត្រក្សាន្តបើក ព្រះសុភ័គផ្គង
ព្រះនាងដឹងកលដល់ទំនង ស្រស់ឈ្នងទះទាត់ ព្រះហត្ថា ។
ទ្រង់រិទ្ធជ្ជនដឹក ប្រភាន៏ប ក្រសោបថែថើប ព្រះភក្ត្រា
ស្រៀវស្រើបសរម្រើបក្តីស្នេហា បង្កើតអស្ចារ្យកាលគ្រានោះ ។
ភ្ញាជង្គ ទ្រង់រិទ្ធិនិម្មិតខ្លួន ក្រអួនក្រអើតស្មើតស្មាឈ្នះ
យង់យល់បន្ទុមធំសស្គុស ទម្លុះចុះស្រង់ក្នុងភរិ ។

កញ្ញាចោកចាចសាចទឹកលេង	ដែរយល្បែងសប្បាយកាយិន្ទ្រិយ
បុស្បកង្គរៈរាយរៃសោយភ្លឺ	នាគីព្រួញពិសព្រួញអាញ្ជា ។
សម្រេចសម្រាន្តក្សាន្តកិរម្យ	ទើបនាងបង្គំក្រាបទូលថា
ទោះអ្វីឧត្តមម្តងម្តេចម្តា	មេត្តាសន្តោសព្រោសប្រណី ។

(**សង្ឃសិទ្ធិ** ๑๙๙๗ : ๗๖)

ทรงทอดเนตรสรรพครบสะกดมิได้	พระทรงชัยเปิดผ้าสไบครอง
พระนางรู้กลดลทำนอง	นวลละอองตีต้องพระหัตถา
ทรงฤทธิ์แนบชิดเข้าคว้าโอบ	คว้าโอบจุมพิตพระภักตรา
เสียวซ่านรัญจวนเสน่หา	บังเกิดอัศจรรย์กาลครานั้น
ภุชงค์ทรงฤทธิ์นิมิตตน	**เลื้อยด้นร้อนรุ่มกลุ้มกระสันต์**
ได้ยลเศวตปทุมใหญ่ผ่องพรรณ	**ด้นดั้นเลื้อยลงสรงวารี**
ผุดพ่นสาดซัดลงเล่นน้ำ	**เป็นเครื่องสำราญสบายกายี**
บุษบงก์ร่วงรายขยายกลีบมี	**นาคีพ่นพิษศรอาตมา**
สำเร็จสำราญเกษมภิรมย์	นางจึงบังคมกราบทูลว่า
แม้น้องพลาดพลั้งสักครั้งครา	เมตตาอดโทษโปรดปรานี

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

จากบทอัศจรรย์ข้างต้น กวีได้ใช้สัญลักษณ์ทางเพศ คือ นาคราชแทนอวัยวะเพศของบุรุษ ดอกปทุมแทนสองถัน และอวัยวะเพศของสตรี สระน้ำที่แทนอวัยวะเพศของสตรี ภาพของนาคราชที่กำลังเล่นน้ำอยู่ในสระ แทนภาพของตัวละครในขณะที่กำลังเสพสังวาส ภาพของดอกบัวที่ร่วงรายขยายกลีบคือภาพของอวัยวะเพศหญิง ยามที่ถูกกระตุ้นอย่างเต็มที่ในขณะมีเพศสัมพันธ์ จนท้ายที่สุด ภาพนาคราชพ่นพิษออกมาแทนด้วยภาพของบุรุษยามเมื่อถึงจุดสุดยอด

เมื่อได้ทราบข้อมูลของวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่องแล้ว ผู้เขียนได้ทำการวิเคราะห์บทอัศจรรย์ดังกล่าว ทั้งในด้านรูปแบบเนื้อหา หน้าที่ และที่มาของบทอัศจรรย์ ดังนี้

๓.๑ รูปแบบของบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร

บทอัศจรรย์จากวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่องนั้น มีการใช้สัญลักษณ์ทางเพศดังนี้

วรรณคดี	สัญลักษณ์ที่ใช้แทนอวัยวะเพศชาย	สัญลักษณ์ที่ใช้แทนอวัยวะเพศหญิง	สัญลักษณ์ที่ใช้แทนพฤติกรรมในขณะร่วมรัก
เจ้ากาบกล้วย	นาคราช	ปฐพี (แทนโยนี)	– นาคราชชำแรกปฐพี – พายุพัดโหมกระหน่ำ – ฟ้าร้องเสียงดังครืนๆ – สายฝนหลั่งริน
ทิพย์สังวาร	แมลงภู่ แมลงผึ้ง	ดอกลำดวน (แทนโยนี)	สายฝนหยาดริน
สรรพสิทธิ์	นาคราช	– ดอกบัว (แทนสองถันและโยนี) – สระน้ำ (แทนโยนี)	– นาคราชเลื้อยลงสระน้ำและดำผุดดำว่ายอย่างสบายอารมณ์ – ดอกบัวขยายกลีบ – นาคราชพ่นพิษ

นาคราชเป็นสัญลักษณ์ที่กวีเขมรนิยมใช้มากที่สุด เมื่อต้องการกล่าวถึงอวัยวะเพศชาย เนื่องจากรูปลักษณ์ของนาคนั้น เหมือนกับอวัยวะเพศชาย* ส่วนการเปรียบอวัยวะเพศชายเป็นแมลงภู่ แมลงผึ้งนั้น เพราะกวีหมายเอาอาการดอมดมเกสรดอกไม้ของแมลงเป็นสำคัญ ไม่ใช่เป็นเพราะรูปลักษณ์ของแมลงนั้นเหมือนกับอวัยวะเพศชายแต่อย่างใด

กวีใช้แผ่นดินและสระน้ำแทนอวัยวะเพศหญิง เนื่องด้วยเมื่อพิจารณาจากทางภูมิลักษณ์แล้ว จะเห็นว่า แผ่นดินและสระน้ำสามารถให้พญานาคชำแรกแทรกกายได้ ส่วนการเปรียบอวัยวะเพศหญิงเป็นดอกไม้นั้น เนื่องจากกวีพิจารณาถึงความสวยงาม

---

* เช่นเดียวกับที่ฟรอยด์ (Sigmund Freud) มองว่า งูเป็นตัวแทนขององคชาติหรืออวัยวะเพศชาย (phallic) เขาเรียกกระบวนการที่สัญลักษณ์หนึ่งเป็นตัวแทนของสิ่งอื่นนี้ว่า "การแทนที่" (displacement) (ยศ สันตสมบัติ ๒๕๔๓ : ๓๒)

บอบบาง น่าชื่นเชย ทะนุถนอม โดยเฉพาะการเปรียบอวัยวะเพศหญิงเป็นดอกลำดวนนั้น ถือเป็นลักษณะพิเศษที่พบในวรรณคดีเขมร เนื่องจากคนเขมรชื่นชอบดอกลำดวนมาก ถึงขนาดยกย่องให้เป็นดอกไม้ประจำชาติเลยทีเดียว

กิริยาดำผุด ดำว่าย ในสระน้ำ หรือชำแรกแผ่นดินของนาคราช รวมทั้งกิริยาดอมดม กลิ่นเกสรดอกไม้ของแมลง คือพฤติกรรมการร่วมเพศที่ฝ่ายชายเป็นฝ่ายรุก ในขณะที่เพศหญิงเป็นฝ่ายรับ ท้ายที่สุดของขวัญแห่งกามารมณ์นั้นคือการถึงจุดสุดยอดของเพศชาย ซึ่งกวีใช้สัญลักษณ์เป็นพญานาคคายพิษ หรือพ่นน้ำ หรือสายฝนที่โปรยปราย

๓.๒ หน้าที่ของบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร

จากบทอัศจรรย์ที่ปรากฏในวรรณคดีเขมรทั้ง ๓ เรื่องนั้นพบว่า บทอัศจรรย์ดังกล่าวทำหน้าที่สำคัญ ๒ ประการ คือ เพื่อทำให้ความเป็นสามีภรรยานั้นสมบูรณ์ และเพื่อให้มีทายาทไว้สืบสายสกุล

๑) ทำให้ตัวละครชายหญิงบรรลุถึงความเป็นสามีภรรยากันโดยสมบูรณ์ ดังเช่นในเรื่องสรรพสิทธิ์ ที่พระสรรพสิทธิ์ได้ร่วมรักกับนางสุวรรณเกสร ทำให้ทั้งคู่เป็นสามีภรรยากันทั้งในทางนิตินัยและพฤตินัย แตกต่างจากพี่เลี้ยงของพระสรรพสิทธิ์ ที่แม้ว่าในตอนท้ายเรื่องจะสามารถถอดดวงใจมาไว้ในร่างของพระสรรพสิทธิ์ได้ ทว่าก็ไม่มีสิทธิ์ที่จะได้เป็นสามีของนางสุวรรณเกสรอย่างสมบูรณ์ เนื่องจากทุกครั้งที่แตะต้องตัวนางสุวรรณเกสร เขาจะรู้สึกว่าเหมือนกำลังจับก้อนถ่านเพลิง จนต้องปลีกตัวออกห่างจากนาง

๒) บทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร มีเพื่อมุ่งหวังการสืบทอดทายาท ตัวอย่างเช่น ในเรื่องเจ้ากาบกล้วยนั้น โภคมหาเศรษฐีกับภริยาได้ร่วมสังวาสกัน ทำให้นางเกสรมาลา ผู้เป็นนางแก้วคู่บุญบารมีของพระโพธิสัตว์ลงมาปฏิสนธิ เช่นเดียวกับเรื่องทิพย์สังวาร ที่พระไผสุริยากับนางไผสุมาลีเสพสังวาสกัน เพราะประสงค์ที่จะมีพระโอรสหรือพระธิดาไว้สืบสันตติวงศ์

วรรณคดีเขมรเสนอบทอัศจรรย์อย่างมีเหตุมีผลดังที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ต่างจากวรรณคดีไทยที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (๒๕๔๕ : ๔๖-๔๗) มองว่า วรรณกรรมไทยโบราณเสนอเรื่องของเพศสัมพันธ์ไปในทางอื่นที่ไม่เกี่ยวกับการมีลูก โดยเน้นเฉพาะความสุขที่ได้จากการร่วมเพศเท่านั้น จึงทำให้บทอัศจรรย์ในวรรณคดีไทยมีมากมาย

สูตรสำเร็จของบทอัศจรรย์ คือ ความรัก + ความใคร่ ซึ่งสัมพันธ์กับเนื้อหาของวรรณคดีไทยที่เป็นเรื่องชิงรักหักสวาทโดยส่วนมาก

๓.๓ บทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมร : อิทธิพลที่ได้รับจากวรรณคดีไทย

สัญลักษณ์ทางเพศที่กวีเขมรใช้แทนอวัยวะเพศชาย อวัยวะเพศหญิง และพฤติกรรมขณะร่วมสังวาสนั้น พบในวรรณคดีไทยมานานแล้ว ขณะที่วรรณคดีเขมรทั้ง ๓ เรื่องนี้ เพิ่งแต่งขึ้นในสมัยที่เขมรตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส (ราวสมัยรัชกาลที่ ๕) จากการศึกษาของการุญญ์ พนมสุข (๒๕๔๙) เรื่อง "การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอัศจรรย์ของวรรณกรรมไทย" พบว่า การเปรียบเทียบอวัยวะเพศชายเป็นแมลงภู่ผึ้ง เปรียบอวัยวะเพศหญิงเป็นดอกไม้ แมลงเชยชมเกสรดอกไม้แทนด้วยพฤติกรรมขณะร่วมรัก และสายฝนหลั่งรินแทนด้วยการหลั่งน้ำรักของฝ่ายชายนั้นมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนสัญลักษณ์นาคราชที่ใช้แทนอวัยวะเพศชาย สระน้ำและปฐพีที่ใช้แทนอวัยวะเพศหญิง ภาพนาคราชที่กำลังแทรกผืนดินหรือสระน้ำแทนด้วยภาพในขณะประกอบกิจกาม รวมทั้งภาพนาคราชพ่นพิษแทนด้วยการหลั่งน้ำรัก เป็นสัญลักษณ์ที่พบในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ ๑-๓ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์) ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่วรรณคดีเขมรทั้ง ๓ เรื่องจะแต่งขึ้น อีกทั้งวรรณคดีเขมรที่เก่าแก่ที่สุดอย่างรามเกียรติ์ยังไม่ปรากฏบทอัศจรรย์อยู่เลย สมดังที่ล้อม เพ็งแก้ว (๒๕๔๙ : ๑๑๐) ได้กล่าวว่า บทอัศจรรย์นั้นเป็นเอกลักษณ์ของวรรณคดีไทยโดยแท้ และการบรรยายการใช้สัญลักษณ์ก็เป็นแบบแผนอย่างแน่นอน นับเป็นขนบอย่างหนึ่งที่มีอยู่อย่างมากมายในวรรณคดีร้อยกรอง

๔. ประวัติกวีผู้สร้างงาน และบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการรับอิทธิพลจากวรรณคดีไทย

เมื่อพิเคราะห์จากประวัติกวีผู้แต่ง จะเห็นได้ว่ามีความเป็นไปได้มากว่า กวีเขมรเหล่านี้รับบทอัศจรรย์ไปจากวรรณคดีไทย เนื่องจากในยุคของกษัตริย์นโรดมนั้น ฝรั่งเศสและสยามเข้ามามีอิทธิพลเหนือราชสำนักของกัมพูชาเป็นอย่างมาก เห็นได้จากพิธีบรมราชาภิเษกของกษัตริย์นโรดมนั้น ยังต้องมีผู้แทนจากทั้ง ๒ ชาติให้การรับรอง (เมีน ษุท ธี ๒๐๐๓ : ๑๕)

ยส งิน ผู้แต่งวรรณคดีเรื่องเจ้ากาบกล้วยนั้น รับราชการอยู่ในกรุงพนมเปญโดยเป็นมหาดเล็กของกษัตริย์นโรดมแห่งกัมพูชา (**ជឹម ចាប** ๑๙๘๘ : ๒๙) ผู้เขียนสันนิษฐานว่า ยส งินน่าจะเคยศึกษาภาษาไทยมาพอสมควร เนื่องจากผู้เขียนพบคำไทยปรากฏอยู่ในวรรณคดีเรื่องเจ้ากาบกล้วยเป็นจำนวนมาก เช่น คำว่า สาวใช้ ดอกไม้ เสียง ยาก หมอบ ผ้าม่วง กรมเมือง เฝ้า เทียน หลักฐาน เป็นต้น

วรรณคดีเรื่องทิพย์สังวารนั้น ไม่ทราบนามผู้แต่ง และระยะเวลาในการแต่งแน่ชัด สันนิษฐานว่า วรรณคดีเรื่องนี้แต่งขึ้นในสมัยอาณานิคม ในตอนท้ายของผูกที่ ๕ กวีได้กล่าวว่า ตนสืบเชื้อสายมาจากยมราชเสนา รับราชการเป็นช่างทองในราชสำนัก มีบรรดาศักดิ์เป็น "ขุนรจนา"* โดยเขาได้แปลวรรณคดีเรื่องนี้มาจากภาษาไทย "ข้าคนแปลจากสยามนามเถ้าแก่ เผ่าพงศ์พ่อแม่ยมราชเสนา ได้เข้าเป็นช่างทองในราชการงานขุนรจนาทรงประทาน" (**ខ្ញុំអ្នកប្រែពីសៀមនាមថៅកែ ព្រួតពង្សឪម៉ែយោមរាជសេនា បានចូលធ្វើជាងមងក្នុងរាជការ ងារខុនរចនាទ្រង់ប្រទាន**) (**ទិព្វសង្វារ ខ្សែ ៥** ๒๕๐๖ : ๒๙๐)

ส่วนหมื่นภักดีอักษร (ตน) ผู้แต่งวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์นั้น สันนิษฐานว่าเป็นกวีอยู่ในพระบรมมหาราชวัง และมีความรู้ภาษาไทยเป็นอย่างดี เรื่องสรรพสิทธิ์นี้ หมื่นภักดีอักษรก็แปลมาจากภาษาไทย ดังข้อความตอนหนึ่งว่า "คำสยามแปลมาเป็นภาษาเขมราคือกัมพูชาชาติ" (**ពាក្យសៀមប្រែមកជាភាសា ខេមរាគឺកម្ពុជាជាតី**) (**ជឹម ចាប** ๑๙๘๘ : ๓๘–๓๙) จึงเป็นไปได้ว่ากวีเขมรรับบทอัศจรรย์ไปจากวรรณคดีไทย

ส่วนบริบททางสังคมของเขมรนั้น ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เป็นต้นมา เขมรกลายเป็นรัฐกันชนระหว่างไทยและเวียดนาม และในที่สุดตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสในรัชกาลสมเด็จพระหริรักษ์รามาธิบดีหรือพระองค์ด้วง (ค.ศ. ๑๘๔๗–๑๘๖๐) นั้น อิทธิพลของสยามเข้าไปมีบทบาทในราชสำนักของกัมพูชาเป็นอย่างมาก ยุคนี้เป็นยุคทองของวรรณคดีเขมร กวีที่มีชื่อเสียงหลายคน เช่น พระองค์ด้วง (**ព្រះអង្គដួង**) ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีเรื่องกากี (**កាគី**) เรื่องฉบับสตรี (**ច្បាប់ស្ត្រី**) พระคลังนง (**ព្រះឃ្លាំងនង**) แต่งเรื่องโภคกุลกุมาร (**ភោគកុលកុមារ**) เรื่องวรเนตรวรนุช (**ចរនេត្រ ចរនុជ**) และเรื่องพระสมุทร (**ព្រះសមុទ្រ**) สุนทรมุก (**សន្ទរមុ៉ក**) แต่งเรื่องเทวันท์ (**ទេវន្ត**) และเรื่องสีหนาท (**សីហនាទ**) ออกญาจักรีแก้ว (**អកញ៉ាចក្រីកែវ**) แต่งเรื่องดาวเรือง (**ដាវរឿង**) บวรภักดี (**បវរភក្តី**)

---

* รจนา นอกจากแปลว่า แต่ง แปลว่า งามแล้ว ยังแปลว่าทองได้อีกด้วย

แต่งเรื่องโพธิวงศ์ (**ពោធិវង្ស**) และเรื่องสุคนธ์ทอง (**សុគន្ធដោង**) บัณฑิตสะอาด (**បណ្ឌិតស្អាត**) แต่งเรื่องจันทโครพ (**ចន្ទគោរព**) กวีฮึง (**កវីហ៊ឹង**) แต่งเรื่องพระชินวงศ์ (**ព្រះជិនវង្ស**) เป็นต้น (**ឃីង ហួត ឌី** ๒๐๐๓ : ๑๘) เมื่อพิเคราะห์จากชื่อวรรณคดีแล้ว จะเห็นถึงอิทธิพลของวรรณคดีไทยเข้าไปหลอมรวมกับวรรณคดีเขมร นอกจากเขมรจะแปลวรรณคดีไทยไปเป็นภาษาเขมรแล้ว กวีเขมรยังรับรูปแบบฉันทลักษณ์ประเภทกลอนและกลบทของไทยไปอีกด้วย (ศานติ ภักดีคำ ๒๕๔๒ : ๒๙–๔๓) จึงไม่น่าแปลกใจที่เขมรอาจจะรับแนวคิดในเรื่องบทอัศจรรย์เข้าไปในช่วงนี้ก็เป็นได้ แต่ยังไม่อาจหาญพอที่จะสร้างสรรค์บทอัศจรรย์ขึ้น

สังคมเขมรเริ่มคลายความเข้มงวดลง เพราะอิทธิพลของฝรั่งเศสที่เพิ่มมากขึ้น ทำให้กวีเขมรกล้าพอที่จะแต่งบทอัศจรรย์ เห็นได้ว่า เรื่องกากีเขมรนั้นเป็นเรื่องที่พระองค์ด้วงทรงแปลไปจากกากีของไทยเช่นเดียวกับเรื่องสรรพสิทธิ์ ทว่าเรื่องกากีตัดบทอัศจรรย์ทิ้งไป เนื่องจากอาจจะทรงเกรงกระแสสังคมที่มองว่าเรื่องเพศเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่งามกอปรกับพระองค์ด้วงมีบุคลิกใฝ่ในทางธรรมอย่างยิ่ง (**ឃីង ហួត ឌី** ๒๐๐๓ : ๑๒–๑๔) จึงไม่ทรงกล้าที่จะทำอะไรนอกลู่นอกรอย ให้อาณาประชาราษฎร์ติฉินได้

ขณะที่เรื่องสรรพสิทธิ์นั้นยังคงบทอัศจรรย์ไว้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะยส งิน ไม่ใช่กษัตริย์ จึงไม่ต้องสนใจว่า ใครจะมาต่อว่า และที่สำคัญที่สุด คือ สภาพสังคมในยุคนั้นคงเปิดกว้างในเรื่องเพศมากขึ้น โดยได้รับวิธีคิดมาจากฝรั่งเศสซึ่งเป็นเจ้าอาณานิคม ข้อพิสูจน์อย่างหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่า สังคมในยุคนั้นเปิดกว้างในเรื่องเพศมากขึ้น คือ การพบลักษณะของบทอัศจรรย์ในงานเขียนประเภทนวนิยาย ซึ่งเป็นรูปแบบการเขียนร้อยแก้วแบบตะวันตก และร่วมสมัยกับวรรณคดีเรื่องสรรพสิทธิ์ ดังนี้

> ទោះថ្ងៃដែលបុរស និង ស្ត្រីរាល់ថ្ងៃពាន្លរួបរួមចាណាថ្នាជាបបួមបង្អស់នោះ គឺវេលាដែលរួមខ្នើយ ជ្រុំជំណេក
> នាងម៉ាលាំក៏តំាប្តីចូលទៅកាន់បន្ទប់ខ្លួនរៀបចូកខ្នើយឱ្យស្អាមីយ៉ាងល្អស្អាត ហើយនាំថ្នាត្រាសដេកនិយាយលេង ចរចារឹពីរឿងរាវផ្សេងៗ
> ដល់ពេលព្រះចន្ទ ត្រង់ កាលណោះមានមហាភុជង្គនាគរាជមួយធំសម្បើមក្បៅក្រហាយក្តុង ព្រះចិន្តា ប្រឹងលូនចេញម្តីម្នាពីក្នុង ព្រះឧរណី
> ចុះមកប្រណាតលេងក្នុងមហាសមុទ្រ បង្អោនក្បាលក្បាក់ពេញលើពស់ធា ចៅហោមស័យនិងនាងម៉ាលាំឃើញក៏ ត្រដាក់
> ដល់ផ្ទុងហប្ញទ័យរីងរឹតតែស្ញេហាថ្នាតទៅទៀត ។
>
> (**ទឹកចន្លេសាប** ๑๙๓๙ : ๑๘)

ในวันที่บุรุษและสตรีทุกคู่จะได้รวมกายกันเป็นหนึ่งเดียวกันนั้นคือ เวลาที่ได้ร่วมเรียงเคียงหมอน นางมาลาก็นำสามีเข้าไปยังห้องของตนซึ่งปูที่นอนหมอนมุ้งไว้สะอาด

เรียบร้อย แล้วพากันนอนคุยเล่น เจรจาเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ จนถึงเวลาที่พระจันทร์ตรงหัว **เวลานั้นมีพญามหาภุชงคนาคราชตัวใหญ่มหึมา รุ่มร้อนกระวนกระวายในดวงจินดา พยายามเลื้อยออกมาอย่างเร่งรีบจากพระธรณี ลงมาประพาสเล่นในมหาสมุทร บันดาลหยาดฝนให้ตกลงมายังแผ่นดิน** เจ้าเหมสัยกับนางมาลาสั่นสะท้านไปถึงดวงหฤทัย ยิ่งเพิ่มความเสน่หากันมากขึ้นไปอีก

(แปลและเรียบเรียงโดยผู้เขียน)

นวนิยายเรื่องน้ำทะเลสาบ **(ទឹកទន្លេសាប)** นี้ เป็นนวนิยายเรื่องแรกของเขมร แต่งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๓๙ โดยกีม ฮัก **(គីម ហាក់)** นวนิยายเรื่องนี้ตีพิมพ์เป็นตอนๆ ลงในวารสารกัมพุชสุริยา นอกจากนี้ผู้เขียนยังพบว่า นวนิยายเรื่องน้ำทะเลสาบเป็นนวนิยายกามวิสัย (erotic literature) เรื่องแรกของเขมรอีกด้วย (ชาญชัย คงเพียรธรรม ๒๕๕๑ : ๑๘๙-๑๙๐)

บทอัศจรรย์ที่ปรากฏในช่วงอาณานิคมฝรั่งเศสนี้ เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างตะวันออกกับตะวันตกได้เป็นอย่างดี เขมรรับแนวคิดแบบฝรั่งเศสทำให้ลดความเข้มงวดในการปิดกั้นในเรื่องเพศลง เปิดโอกาสให้กวีได้นำรูปแบบของบทอัศจรรย์ ซึ่งได้รับไปจากไทยมาปรับใช้ในวรรณคดีเขมรทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง

๕. ปัจฉิมบท

วรรณคดีเรื่อง รามเกียรติ์ **(រាមកេរ្តិ៍)** ฉบับที่ ๑-๑๐ ถือเป็นวรรณคดีเขมรเรื่องแรกที่มิใช่จารึก มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงอารมณ์เป็นหลัก (มิได้มุ่งยอพระเกียรติพระมหากษัตริย์ หรือสรรเสริญเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์เหมือนดังจารึก) กลับไม่ปรากฏบทอัศจรรย์แต่อย่างใด ทั้งที่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น วรรณคดีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยากลับปรากฏบทอัศจรรย์เป็นจำนวนมาก และถือได้ว่า บทอัศจรรย์เป็นขนบอย่างหนึ่งในวรรณคดีไทย

วรรณคดีเขมรในยุคต่อมา คือ ยุคเมืองละแวก (เริ่มตั้งแต่พระบาทพญายาตทรงย้ายราชธานีจากเมืองพระนครมายังจตุมุข จนถึงเมื่อสมเด็จพระนเรศวรมหาราชยกทัพเข้าตีเมืองละแวก) และวรรณคดีเขมรยุคเมืองอุดงค์ (ในช่วงที่เขมรย้ายเมืองหลวงมาอยู่

ที่เมืองอุดงค์) ก็ไม่ปรากฏบทอัศจรรย์เช่นกัน ทั้งที่วรรณคดีเขมรในยุคนี้ได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีไทยเป็นอันมาก มีวรรณคดีเขมรหลายเรื่องแปลจากวรรณคดีไทย หากแต่กวีตัดบทอัศจรรย์ทิ้ง เนื่องจากในวรรณคดีเขมรไม่เคยมีบทอัศจรรย์มาก่อน และถือเป็นสิ่งที่ผู้สร้างและผู้เสพงานวรรณคดีเขมรไม่ยอมรับ กวีจึงไม่กล้าที่จะเขียนบทอัศจรรย์ขึ้น (ถ้าลองสมมติว่าบทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมรเป็นเรื่อง "ปรกติ" แล้ว ผู้เขียนคิดว่า กวีเขมรคงไม่ละเลยที่จะแสดงความสามารถในเชิงวรรณศิลป์ของตนให้เป็นที่ปรากฏเหมือนอย่างที่กวีไทยได้ทำ)

จนกระทั่งถึงสมัยอาณานิคมฝรั่งเศส วรรณคดีเขมรจึงเริ่มปรากฏบทอัศจรรย์ขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อพิเคราะห์จากสภาพสังคมเขมรในยุคนั้น เห็นได้ชัดว่ามีผลอย่างยิ่งต่อความกล้าแสดงออกในทางวรรณศิลป์ของกวี เนื่องจากแนวคิดสำคัญในสังคมเขมรที่มองว่า เรื่องเพศเป็นข้อห้าม (taboo) ได้เริ่มผ่อนคลายลง นอกจากจะปรากฏบทอัศจรรย์ในงานเขียนประเภทร้อยกรองแล้ว งานเขียนประเภทร้อยแก้วแบบตะวันตกอย่างนวนิยายก็ปรากฏบทอัศจรรย์เช่นกัน

สัญลักษณ์ทางเพศที่พบในวรรณคดีเขมรทั้ง ๓ เรื่อง ได้แก่ เรื่องทิพย์สังวาร เจ้ากาบกล้วย และสรรพสิทธิ์ เหมือนกับสัญลักษณ์ทางเพศที่พบในวรรณคดีไทยทุกประการ เมื่อพิเคราะห์จากประวัติผู้แต่งแล้วพบว่า กวีผู้แต่งวรรณคดีทั้ง ๓ เรื่องนี้ ล้วนแต่รับราชการอยู่ในราชสำนักเขมร ซึ่งขณะนั้นได้รับอิทธิพลจากราชสำนักสยามในทุกๆ ด้าน กวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องทิพย์สังวารและสรรพสิทธิ์ยอมรับว่า ได้แปลวรรณคดีทั้ง ๒ เรื่องนี้มาจากวรรณคดีไทย ส่วนวรรณคดีเรื่องเจ้ากาบกล้วย แม้จะไม่ได้แปลจากวรรณคดีไทย หากแต่กวีผู้แต่งวรรณคดีเรื่องนี้นั้น เป็นผู้มีความรู้ทางภาษาไทยอย่างดีเยี่ยม

เมื่อพิเคราะห์จากตัวบท คือการใช้สัญลักษณ์ทางเพศที่ปรากฏในวรรณคดีเขมร ความเป็นไปได้ที่ทำให้วรรณคดีเขมรรับอิทธิพลจากวรรณคดีไทย ทั้งที่เป็นประวัติกวีผู้สร้างงาน และบริบททางสังคมเขมรแล้ว ช่วยพิสูจน์และยืนยันว่า **บทอัศจรรย์ในวรรณคดีเขมรนั้นได้รับอิทธิพลจากวรรณคดีไทยอย่างแน่นอน**

บรรณานุกรม

เจ้าพระยาพระคลัง (หน). **กากีคำกลอน.** กรุงเทพฯ : พิมลชัยศึกษากรณ์, ๒๕๐๔.

กุสุมา รักษมณี. **ดั่งรัตนะแห่งโกสินทร์.** กรุงเทพฯ : ศยาม, ๒๕๓๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ว่าด้วย "เพศ" ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษาและกามารมณ์.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

ยศ สันตสมบัติ. **ฟรอยด์และพัฒนาการของจิตวิเคราะห์ : จากความฝันสู่ทฤษฎีสังคม.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.

ล้อม เพ็งแก้ว. **ว่ายเวิ้งวรรณคดี.** กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๔๙.

គីម ហាក់. ឹកឧឡេសាប., 1939.

ចៅស្រុងបចេក. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ, 1966.

ជឹយ ចាប. ជីវប្រវត្តិអ្នកនិពន្ធខ្មែរ. ភ្នំពេញ : សាកលវិទ្យាល័យភ្នំពេញ, 1988.

ឃីច ហួត ឌី. មាលីបទអក្សរសិល្ប៍ខ្មែរសតវត្សទី 19. ម.ប.ទ., 2003.

និព្វសច្ចារ ខ្សែ ១–៥. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ, 2506.

ព្រះបទុមត្ថេរសោម. ទុំឆាត. ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ, 2514.

ព្រះមហិរក្សរាមាត្យរាធិបតី, ព្រះបាទសម្តេចព្រះ. ភាគី. ភោះពុម្ពលើកទី 6. **ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ**, 1997.

ហ្នឺនតន្តីអក្សរតេន. សព្វសិទ្ធិ. ភោះពុម្ពលើកទី 8. **ភ្នំពេញ : ពុទ្ធសាសនបណ្ឌិត្យ**, 1997.

บทความในวารสาร

ชาญชัย คงเพียรธรรม. "น้ำทะเลสาบ นวนิยายกามวิสัยเรื่องแรกของเขมร." **วารสารศิลปศาสตร์ ๔,** ๕ (๒๕๕๑) : ๑๘๗–๒๐๖.

ศานติ ภักดีคำ. "ลักษณะคำประพันธ์เขมรสมัยกลาง (๒)." **วารสารมนุษยศาสตร์ปริทรรศน์ ๒๑,** (ภาคเรียนที่ ๑ ๒๕๔๒) : ๒๙–๔๒.

วิทยานิพนธ์

การุญญ์ พนมสุข. “การวิเคราะห์เปรียบเทียบอุปลักษณ์ในบทอัศจรรย์ของวรรณกรรมไทย”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์เพื่อการสื่อสาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

ศานติ ภักดีคำ. “การศึกษาเปรียบเทียบกากีเขมรฉบับพระหริรักษ์รามา (พระองค์ด้วง) และกากีคำกลอนฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน)”. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๑.